

РОЗДІЛ 3. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА. ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Оксана ІВАНЧУК

ORCID: 0009-0009-5665-5763

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ДОВКІЛЛЕВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС

DOI: 10.15330/apiclu.69.3.1-3.11

Постановка проблеми. У сучасному світі, який стрімко змінюється, дедалі помітнішою стає підвищена увага як окремих громадян, так і глобальної спільноти до питань екологічної безпеки, забезпечення сталого розвитку країн та територій, а також дотримання прав наступних поколінь. В наш час спостерігається активне розширення меж як глобального екологічного правового поля, так і природоохоронних законів окремих країн. Особливо важливо відзначити взаємопроникнення цих правових систем, адже у ХХІ столітті країни перебувають у стані екологічної взаємозалежності через те, що природа не визнає політичних меж між державами. Сутність приведення українського законодавства у відповідність до права ЄС полягає у створенні гармонійної правової екосистеми. Такий стан правової відповідності має гарантувати результативність управлінських процесів та якісну організацію суспільних відносин у конкретних секторах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації довкіллевого законодавства України в контексті європейської інтеграції та подолання наслідків збройної агресії перебуває у центрі уваги багатьох сучасних науковців та міжнародних організацій. Науковці фокусуються на впровадженні фундаментальних принципів європейського довкіллевого права, зокрема принципу «забруднювач платить» та превентивності.

Вчені аргументують, що сучасний етап євроінтеграції України є унікальним, оскільки вимагає реалізації вимог ЄС одночасно із запровадженням правового режиму воєнного стану та підготовкою до екологічно орієнтованого повоєнного відновлення. Попри значну кількість напрацювань, залишається недостатньо вивченим питання реформування системи юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, оскільки застарілі санкції часто не відповідають тяжкості завданих екосистемам збитків.

Метою статті є комплексний аналіз сучасного стану та динаміки трансформації довкіллявого законодавства України в умовах набуття статусу кандидата на членство в ЄС та дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Україна зараз переживає знаковий період у своїй історії – країна офіційно здобула статус держави-кандидата на членство в ЄС. Цей крок відкриває унікальні перспективи для трансформації всіх галузей суспільного функціонування, включаючи сферу екологічної безпеки та збереження природи. Екологічна безпека в нашій країні вимагає термінових заходів. Тривала недосконалість у керуванні природними ресурсами, використання застарілого обладнання, неефективний нагляд за дотриманням екологічних норм, а нині ще й катастрофічне знищення екосистем через російську військову агресію створили критичну екологічну кризу. Станом на 2023 рік, щонайменше 900 природоохоронних територій загальною площею 1,2 мільйона гектарів постраждали від обстрілів, бомбардувань, нафтового забруднення та військових маневрів. Деякі території Смарагдової мережі перебувають під загрозою повного знищення. П'ята частина з 377 об'єктів Смарагдової мережі, що охороняються Бернською конвенцією, зазнали деградації внаслідок військових дій. Серед них багато унікальних степових територій надзвичайної природної важливості, а також густі ліси, що ростуть уздовж річки Сіверський Донець, які забезпечують притулок, їжу та місця гніздування для хижих птахів, що перебувають під захистом Бернської конвенції [1].

Україна має сучасну та всеосяжну систему екологічного законодавства, яка сформована на основі загальноновизнаних міжнарод-

них принципів охорони навколишнього природного середовища. Ця законодавча база є динамічною; всі чинні нормативно-правові акти, разом із детальною історією та динамікою внесення до них змін, публікуються та регулярно оновлюються на офіційному веб-порталі Верховної Ради України. Конституція України закладає фундаментальні правові основи для взаємодії людини, суспільства та природи, чітко розмежовуючи обов'язки держави та права й відповідальність громадян. Основний Закон покладає на державу чіткий обов'язок забезпечувати екологічну безпеку та підтримувати екологічну рівновагу на всій території України. Це є засадничим елементом державної політики. Конституція гарантує кожному громадянину невід'ємне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Надзвичайно важливим елементом цієї гарантії є право на відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення цього права. Крім того, стаття 50 гарантує вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища та право на її поширення, забезпечуючи прозорість та можливість громадського контролю. На протигагу правам, Конституція встановлює обов'язок кожного громадянина не завдавати шкоди природі та відшкодовувати завдану ним шкоду [2].

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятий 1991 року, є ключовим нормативним актом, який комплексно охоплює усі аспекти природоохоронної діяльності в державі. Поштовхом для його ухвалення стала Чорнобильська катастрофа 1986 року. Необхідність ліквідації масштабних наслідків цієї техногенної трагедії змусила тодішнє керівництво оголосити Україну зоною екологічного лиха та ініціювати низку документів, спрямованих на суттєве реформування природоохоронної політики. Важливо, що Україна стала першою серед усіх радянських республік, яка прийняла настільки всеосяжний закон у цій сфері. Хоча на момент прийняття цей акт вважався прогресивним і включав певний міжнародний досвід, його структурна основа все ж спиралася на раніше чинний Закон УРСР «Про охорону природи Української РСР» 1960 року. Попри це, і незважаючи на численні зміни, внесені до нього протягом понад тридцяти років існування, він досі зберігає свій статус централь-

ного акта в усій системі українського екологічного законодавства. Він не лише встановлює загальні засади, але й чітко визначає цивільні права та обов'язки всіх зацікавлених сторін: від пересічних громадян до усіх гілок державної влади, а також органів місцевого самоврядування. Важливим елементом цього Закону є Стаття 68, яка підкреслює неминучість відповідальності за недотримання встановлених норм. Порушення законодавства України у сфері охорони навколишнього природного середовища тягне за собою застосування кількох видів юридичної відповідальності, а саме: дисциплінарної, адміністративної, цивільної та кримінальної. Слід зазначити, що хоча цей Закон встановлює сам факт і види відповідальності, він не містить конкретних обсягів чи мір покарань за екологічні правопорушення. Обсяги санкцій, включаючи розміри штрафів, строки ув'язнення чи порядок відшкодування збитків, детально визначені в окремих кодифікованих законах України, які регулюють кожен із зазначених видів юридичної відповідальності [3].

Еволюція екологічного права ЄС відображає постійний пошук ефективних механізмів раціонального природокористування. Важливим кроком для України в цьому напрямі стало підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, де в статтях 360-366 Розділу V закладено фундамент для екологічної взаємодії [4]. Співпраця сторін орієнтована на реалізацію принципів сталого розвитку та розбудову «зеленої» моделі економіки. Ретельне вивчення правових стандартів ЄС є критично важливим для модернізації вітчизняного законодавства. Це дозволить не лише підвищити економічну конкурентоспроможність України, а й інтегрувати провідний європейський досвід у сфері захисту екологічних прав громадян, зокрема щодо доступу до екологічно значущої інформації. На сучасному етапі науковці активно дискутують, чи забезпечує поточна правова база ЄС достатній захист суспільства від глобальних екологічних загроз, чи існує нагальна потреба у впровадженні додаткових юридичних гарантій права людини на безпечне довкілля.

З моменту підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 році, держава розпочала активну

роботу з інтеграції екологічного законодавства ЄС у національну правову систему. Прогрес у цьому напрямку постійно моніториться як українським Урядом, так і Європейською Комісією. Згідно з офіційними даними, наприкінці 2023 року Україна досягла значних результатів, виконавши 80% зобов'язань у сфері охорони навколишнього середовища, що перевищує загальний показник виконання зобов'язань у рамках Угоди, який становить 77% [5].

Важливо, що навіть під час повномасштабної агресії з боку Росії Україна не припиняє імплементацію європейських законодавчих норм. Яскравим прикладом стало прийняття у 2023 році Закону України «Про управління відходами». Цей Закон впроваджує ефективну систему поводження з відходами на всіх етапах – від їх утворення та повторного використання цінних ресурсних компонентів до збору, переробки та безпечної утилізації, ґрунтуючись на принципах та найкращих практиках Директиви 2008/98/ЄС [6].

Крім того, у 2022 році було прийнято Закон України «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією». Він забезпечив перенесення в національне законодавство вимог європейських Регламентів REACH (№ 1907/2006) щодо реєстрації, оцінки, авторизації та обмеження хімічних речовин, а також Регламенту № 1272/2008 щодо класифікації, маркування та пакування сумішей. У сфері водної політики вагомим кроком стало затвердження урядом у 2022 році Водної стратегії України на період до 2050 року. Стратегія спрямована на вирішення ключових водних проблем країни, зокрема на забезпечення рівного доступу населення до якісної питної води, досягнення «гарного» екологічного стану вод та запобігання шкоді від повеней і посух шляхом впровадження сталого басейнового управління водними ресурсами. У розвиток цієї стратегії та вимог Водної Рамкової Директиви ЄС (2000/60/ЄС), протягом 2023 року було розроблено дев'ять проєктів планів управління річковими басейнами основних водних об'єктів, включаючи Дунай, Дністер, Дніпро, а також басейни Азовського та Чорного морів. Отже, попри повномасштабну війну, Україна незмінно продовжує гармонізацію

свого екологічного законодавства з високими вимогами Європейського Союзу [7, с. 252].

Незважаючи на успішне просування України курсом гармонізації доквіллевого законодавства України до права Європейського Союзу, національне законодавство все ще демонструє розбіжності зі стратегічними цілями ЄС та містить низку застарілих норм, особливо щодо юридичної відповідальності. Навіть нові закони, що впроваджують європейські принципи, можуть мати менш амбітні цілі порівняно з Директивами ЄС. Однією з найбільш гострих проблем екологічного законодавства залишаються застарілі та неефективні норми юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, особливо у сфері адміністративних правопорушень.

Окрім розвитку законодавчої бази, Україна активно розробляла численні програмні документи з метою покращення екологічної ситуації. До них належать такі ініціативи, як основні напрями державної політики у сфері охорони довкілля, Державна екологічна політика до 2020 року, а також концепції скорочення викидів забруднюючих речовин. Також були затверджені спеціалізовані програми та плани, зокрема план реалізації Кіотського протоколу, програми «Питна вода України» та «Ліси України», програми розвитку мінерально-сировинної бази, Стратегія управління відходами, а також План дій з охорони довкілля до 2025 року. Аналіз цих документів свідчить, що, незважаючи на неповне виконання всіх запланованих завдань, їхнє впровадження стало ключовим кроком для створення правових основ для адаптації національного екологічного законодавства до норм і політики Європейського Союзу.

Ключове значення у цьому процесі має ухвалений у 2019 році Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Ця Стратегія була розроблена з урахуванням головних причин екологічних проблем країни та положень Угоди про асоціацію з ЄС. Основною метою є досягнення доброго стану довкілля шляхом впровадження екосистемного підходу в усі напрями соціально-економічного розвитку. Це, своєю чергою, має забезпечити реалізацію

конституційного права громадян на чисте довкілля, збалансоване природокористування, а також збереження та відновлення екосистем. Документ містить тридцять ключових показників ефективності (КПІ), за якими оцінюватиметься реалізація державної екологічної політики [8].

Згідно з висновками науковців Л. Р. Данилюк та З. В. Яремак, сучасний етап євроінтеграції України є часом безпрецедентних викликів, де готовність держави дотримуватися обраного курсу проходить перевірку в умовах масштабної російської агресії. Автори зазначають, що попри воєнні дії та спроби дестабілізації країни, Україна не лише не відмовилася від європейських прагнень, а й продемонструвала певне прискорення інтеграційних процесів. Водночас вони визнають, що об'єктивні труднощі війни спричинили сповільнення виконання деяких зобов'язань у межах Угоди про асоціацію, що ставить Україну в унікальну ситуацію реалізації вимог ЄС одночасно із запровадженням правового режиму воєнного стану. Досліджуючи правовий аспект, Л. Р. Данилюк та З. В. Яремак акцентують увагу на тому, що засади охорони довкілля в Україні вже значною мірою гармонізовані з ключовими принципами екологічного права ЄС. Зокрема, йдеться про вдалу кореляцію українського законодавства з принципами перестороги, сталого розвитку, виправлення шкоди безпосередньо у джерелі її виникнення, а також фундаментальним правилом «забруднювач платить». Це свідчить про наявність міцного теоретичного фундаменту для подальшого зближення правових систем. Проте дослідники підкреслюють, що для завершення реформ необхідна розробка спеціального законодавства, яке б відповідало викликам сьогодення. На думку авторів, нові правові акти мають не лише продовжувати секторальні зміни, а й враховувати загрози воєнного часу та закладати підґрунтя для екологічно орієнтованого повоєнного відновлення. Серед найбільш критичних сфер, що потребують негайного реформування, науковці виокремлюють посилення хімічної безпеки, розбудову системи управління відходами, впровадження інтегрованої кліматичної політики та комплексного моніторингу довкілля. Окрім цього, пріоритетними залишаються питання запобігання промислового забрудненню,

стале ведення лісового господарства, управління водними ресурсами, заповідними територіями та раціональне надкористування [9, с. 12-13].

Аналізуючи стан адаптації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС, Н.А. Бааджи звертає увагу на фрагментарність імплементації європейських норм у сфері екологічної інформації. Хоча в питаннях участі громадськості в оцінці впливу на довкілля спостерігається певний прогрес, авторка вказує на критичну відсутність механізмів «активного поширення» даних. Недостатня інтеграція інформаційних систем в Україні залишається ключовою перешкодою, що обмежує реальну можливість громадян отримувати актуальні відомості про стан довкілля [10]. Доступ до достовірних екологічних даних виступає базовим інструментом захисту конституційних прав громадян. Реалізація принципів Орхуської конвенції в Україні дозволяє не лише забезпечити прозорість державних рішень, а й створити дієвий механізм громадського контролю за станом довкілля.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, можна стверджувати, що сучасний етап розвитку екологічного законодавства України характеризується глибокою трансформацією, зумовленою набуттям статусу кандидата на членство в ЄС та безпрецедентними викликами воєнного часу. Попри критичну екологічну кризу, спричинену російською агресією та масштабним нищенням природних об'єктів, Україна демонструє високу динаміку гармонізації національних норм із правом Європейського Союзу. Важливим досягненням стало прийняття фундаментальних законів у сферах управління відходами та хімічної безпеки, що разом із розробкою стратегічних документів у водній політиці свідчить про системний перехід до європейських стандартів управління природними ресурсами.

Водночас аналіз свідчить, що процес адаптації законодавства ще не є завершеним, оскільки в системі права зберігаються застарілі норми, особливо в частині юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Чинні санкції часто не відповідають масштабам завданої шкоди довкіллю, що вимагає невідкладного оновлення адміністративного та кримінального кодексів відпо-

відно до принципу «забруднювач платить». Крім того, майбутня державна політика має зосередитися на поєднанні європейських вимог із практичними потребами повоєнного відновлення, що включає розвиток інтегрованого моніторингу довкілля та посилення контролю за промисловим забрудненням. Отже, створення гармонійної правової екосистеми є не лише юридичним обов'язком України на шляху до ЄС, а й стратегічною запорукою реалізації конституційного права громадян на безпечне довкілля та сталий розвиток територій.

1. *Beckmann A., Vykhor B. Assessing the environmental impacts of the war in Ukraine.* URL: <https://wwfcee.org/our-offices/ukraine/assessing-the-environmental-impacts-of-the-war-in-ukraine> (access date: 20.11.2025).
2. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.11.2025).
3. Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 21.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 20.11.2025).
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 20.11.2025).
5. Кабінет Міністрів України. (2023). Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit-pro-yukonannya-ua-za-2023-UA_2.pdf (дата звернення: 20.11.2025).
6. Про управління відходами: Закон України від 20 червня 2022 року № 2320-IX. Відомості Верховної Ради, 2023. № 17. Ст.75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text> (дата звернення: 20.11.2025).
7. Якименко, І. Л. Гармонізація екологічного законодавства України з вимогами ЄС / І. Л. Якименко, О. В. Ничик, С. М. Маджд // Екологічні науки. 2024. № 6 (57). С. 250–254.
8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 20.11.2025).

9. Данилюк, Л. Р., Яремак З. В. *Стан імплементації принципів довкіллявого права ЄС у довкілєве законодавство України. Український політико-правовий дискурс, вип. 17, Листопад 2025.* <https://doi.org/10.5281/zenodo.17821713>
10. Бааджи Н.А. *Право на доступ до екологічної інформації в законодавстві ЄС та України. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. Вип. 2. С. 618-621. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/147>*

Оксана ІВАНЧУК. Основні напрямки гармонізації довкілєвого законодавства України до права ЄС

Сучасні виклики та потреба у захисті інтересів майбутніх поколінь змушують держави об'єднувати зусилля у сфері екологічної безпеки. Оскільки природні процеси не обмежені кордонами, спостерігається зближення внутрішнього права країн із міжнародними стандартами. Для України інтеграція в правовий простір ЄС є ключовим інструментом створення збалансованої правової екосистеми, яка гарантуватиме результативність управлінських рішень та стабільність соціальної взаємодії в екологічному секторі.

У статті здійснено комплексний аналіз трансформації довкілєвого законодавства України в контексті набуття статусу кандидата на членство в ЄС та дії правового режиму воєнного стану. Особливу увагу приділено новітнім законам у сферах управління відходами та хімічної безпеки. Досліджено вплив російської збройної агресії на природно-заповідний фонд України, зокрема деградацію об'єктів Смарагдової мережі (понад 1,2 млн га постраждалих територій). Проаналізовано динаміку гармонізації вітчизняного законодавства із правом ЄС, що дозволило Україні станом на кінець 2023 року виконати 80% профільних зобов'язань. Особливу увагу приділено імплементації Регламентів REACH та CLP, Закону «Про управління відходами» та Водної стратегії до 2050 року. Виявлено ключові правові прогалини, зокрема застарілість системи юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Обґрунтовано необхідність розробки стратегій повоєнного відновлення на основі екосистемного підходу та принципу «забруднювач платить». Зроблено висновок, що модернізація довкілєвого права має стати фундаментом для екологічно орієнтованого повосного відновлення України.

Ключові слова: довкілєве законодавство, євроінтеграція, екологічна безпека, воєнний стан, гармонізація права, сталий розвиток, юридична відповідальність.

Oksana IVANCHUK. Main Directions of Harmonization of Ukraine's Environmental Legislation with EU Law

Modern challenges and the need to protect the interests of future generations compel states to unite their efforts in the field of environmental security. Since natural processes are not confined by borders, there is a noticeable convergence between domestic laws and international standards. For Ukraine, integration into the EU

legal space serves as a key instrument for creating a balanced legal ecosystem that guarantees the effectiveness of management decisions and the stability of social interaction within the environmental sector.

The article provides a comprehensive analysis of the transformation of Ukraine's environmental legislation in the context of obtaining EU candidate status and the ongoing legal regime of martial law. Particular attention is paid to recent laws regarding waste management and chemical safety. The study examines the impact of Russian armed aggression on Ukraine's nature reserve fund, specifically the degradation of Emerald Network sites (with over 1.2 million hectares of affected territories). The dynamics of harmonizing domestic legislation with EU law are analyzed, noting that by the end of 2023, Ukraine had fulfilled 80% of its specialized obligations. Special emphasis is placed on the implementation of the REACH and CLP Regulations, the Law «On Waste Management,» and the Water Strategy until 2050. Key legal gaps have been identified, including the outdated system of legal liability for environmental offenses. The necessity of developing post-war recovery strategies based on an ecosystem approach and the «polluter pays» principle is substantiated. It is concluded that the modernization of environmental law must become the foundation for Ukraine's ecologically oriented post-war recovery.

Keywords: environmental legislation, European integration, environmental security, martial law, harmonization of law, sustainable development, legal liability.